

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Прохорова Інна Володимирівна

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ САМООЦІНКИ
НА НАВЧАЛЬНУ УСПІШНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою
«Психологія»

Науковий керівник: *кандидат
психологічних наук, доцент
Байда Світлана Петрівна*

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП

.....**Error!**

Bookmark not defined.

РОЗДІЛ 1. ДЕТЕРМІНАНТИ Й ФАКТОРИ СТАНОВЛЕННЯ
САМООЦІНКИ ДИТИНИ.....7

1.1. Проблема становлення самооцінки та рівня домагань в процесі
онтогенетичного розвитку...7

1.2. Навчальна неуспішність школяра та її вплив на процес соціалізації
дитини.....12

РОЗДІЛ 2. КОРЕКЦІЯ ОБРАЗУ "Я" МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА ЯК
УМОВА ПІДВИЩЕННЯ ЙОГО НАВЧАЛЬНОЇ УСПІШНОСТІ 24

2.1. Організація дослідження та результати вивчення особистості
дитини з початковим та середнім рівнем засвоєння навчального матеріалу..24

2.2. Усвідомлення дитиною своєї суб`єктності – необхідна умова
формування адекватної самооцінки.....35

2.3. Формування у дитини позитивного образу "Я" шляхом підвищення
рівня досягнень у провідній діяльності молодшого школяра.....53

ВИСНОВКИ76

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....79

ДОДАТКИ.....8

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Розвиток освіти в Україні обумовлює необхідність переосмислення теорії й практики навчання та виховання. Впровадження дванадцятибальної шкали оцінювання навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти є свідченням позитивних зрушень в цьому напрямі. Однією з важливих тенденцій розвитку сучасних освітніх технологій є збільшення уваги до особистісного підходу у навчально-виховному процесі, прагнення висвітлити саме з цих позицій традиційно переважаючий пізнавально-інформаційний підхід, відповідно до якого вважається, що завдання формування особистості вирішуються в ході виховної, тобто позакласної та позашкільної роботи, а на уроці головним є навчальний процес. Проте основні особистісні параметри формуються саме під впливом процесу навчання. Зокрема, формування самооцінки дітей особливо тісно пов'язано саме з учбовою діяльністю, оскільки учень кожний день отримує оцінки вчителя і мусить весь час порівнювати свої можливості й досягнення з певним еталоном. Тому роль оцінки навчальної успішності у процесі формування у дитини "образу-Я" важко переоцінити.

Практика виховання й наукові дослідження дають підставу вважати, що вплив низької успішності у навчанні на становлення самооцінки учня не однозначний, його наслідки залежать від багатьох факторів. Проте, постійна ситуація неуспіху, негативного оцінювання, безумовно, виступає для дитини як психотравма. Це, в свою чергу, викликає негативні емоційні переживання, спричиняє утворення компенсаторних механізмів, що детермінують шкільну та часом й соціальну дезадаптацію. Компенсаторні механізми, що кожного разу "вмикаються" в ситуації негативного оцінювання, порушують нормальний перебіг процесу становлення образу "Я". Це, в свою чергу, призводить до відхилень у становленні самооцінки.

Наш підхід до вивчення особливостей самооцінки дітей з низькою навчальною успішністю (тобто таких, які мають початковий та середній

рівень засвоєння навчального матеріалу) базувався на дослідженнях М.Й.Боришевського, С.Д.Максименка, Н.Ю.Максимової, І.І.Чеснокової.

Наявність впливу оцінних ставлень на становлення самооцінки учня відмічається багатьма дослідниками проблем навчання (Б.Г.Ананьєв, М.І.Алексєєва, А.М.Алексюк, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, Д.Б.Ельконін, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, О.М.Матюшкін, Н.С.Якіманська та ін.). Проте, виявлені ними феномени та закономірності прямо не стосуються певної групи учнів – тих, хто має початковий та середній рівень знань. Напевне, це є на-слід-ком впливу соціальних орієнтирів, що досі панували в освіті: вважалося, що навчальна неуспішність дитини – це випадкове, тимчасове явище. Тому дослідники спрямовували зусилля переважно лише на покращання показників наукованості дитини, сподіваючись, що їх рекомендації призведуть до швидкого й ефективного вирішення проблеми низького рівня засвоєваності знань. На жаль, як доводить практика шкільного навчання, в кожному класі існує певний прошарок дітей, які постійно виявляють лише початковий та середній рівень знань. Зараз таких дітей все частіше об'єднують в одному або двох класах, протиставляючи їх тим одноліткам, що успішно засвоюють програму. Отже, низька навчальна успішність і, відповідно, зменшення вимог з боку вчителів, а звідси й недостатній ступінь засвоєності шкільної програми стає вже не тимчасовою прикрістю для учня, а його постійною життєвою ситуацією. Як впливає така ситуація на розвиток учня взагалі та на становлення його самооцінки зокрема – поки що вивчено недостатньо.

Загальнонаукова значущість та практична необхідність вивчення зазначеної проблеми обумовили вибір теми даного дипломного дослідження: "Психологічні особливості впливу самооцінки на навчальну успішність молодших школярів".

Об'єкт дослідження: особистість молодшого школяра, який виявляє початковий та середній рівень оволодіння навчальним матеріалом.

Предмет дослідження: наслідки впливу ситуації хронічного неуспіху в навчанні на становлення самооцінки учнів.

Мета дослідження: виявити психологічні фактори неуспішності в навчанні та її вплив на становлення самооцінки учня.

Завдання дослідження:

1. Розглянути теоретичні підходи до вивчення впливу низької навчальної успішності на становлення самооцінки школяра.
2. Емпірично виявити специфіку ставлення учнів до себе та до своєї навчальної успішності в залежності від причин, що заважають засвоювати знання на достатньому рівні.
3. Порівняти показники основних параметрів самооцінки, ставлення до своєї навчальної успішності та навчання взагалі в учнів з високою навчальною успішністю та низькою навчальною успішністю.
4. Розкрити психологічні умови оптимізації розвитку особистості в учнів з низькою навчальною успішністю.

Методичними та теоретичними засадами нашого дослідження є принципи детермінізму, єдності свідомості і діяльності, взаємозалежності зовнішніх та внутрішніх чинників становлення особистості (Б.Г.Ананьєв, Г.О.Балл, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, Г.С.Костюк, В.А.Роменець, Н.В.Чепелева та інші). У відповідності з концептуальними підходами М.Й.Боришевського, В.В.Давидова, М.В.Савчина, Т.М.Титаренко та інших до процесу виховання й навчання дітей та виходячи з положень системного підходу (В.А.Семіченко, А.І.Уємов, В.Т.Циба та ін.) нами була побудована концептуальна модель розвитку особистості молодшого школяра в умовах психотравмуючої ситуації та розроблений методичний інструментарій.

Методи дослідження: У ході дослідження застосовувались методи вивчення уваги (дитячий варіант коректурної проби), розумової працездатності (рахування за Крепеліним), саморегуляції (за методикою Р.В.Овчарової). Вивчення рівня тривожності здійснювалось за допомогою

тесту шкільної тривожності та методики "Малюнок сім'ї"; особливості самооцінки вивчались за методом "Сходинки самооцінок". Крім цього, застосовувались: метод спостереження, експериментальна бесіда, метод експертних оцінок, аналіз документів та продуктів діяльності.

Контингент досліджуваних – учні 2-5 класів загальноосвітніх шкіл, загальною чисельністю 120 дітей.

Теоретичне значення дослідження полягає у вивченні впливу низької навчальної успішності на становлення особистості школяра; з'ясуванні психологічних причин навчальної неуспішності у дітей з нормальним інтелектуальним розвитком; виявленні особливостей ставлення дитини та її батьків до ситуації хронічного неуспіху в засвоєнні шкільної програми.

Практичне значення одержаних результатів.

Система психокорекційних занять з метою формування адекватної самооцінки та підвищення рівня саморегуляції в учнів з низькою навчальною успішністю дає можливість вдосконалити навчально-виховний процес у напрямі його гуманізації та індивідуалізації підходу вчителя до дитини.

Дані про апробацію. Матеріали магістерського дослідження доповідалися на засіданні кафедри психології та на IX-ій Всеукраїнській науковій Інтернет конференції Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених (Умань, 29-30 жовтня 2020 р.).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 70 найменувань. Робота містить таблиці. Загальний обсяг роботи – 88 сторінок

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення науково-прикладної задачі, що виявляється у визначенні умов та факторів підвищення навчальної успішності молодшого школяра, в з'ясуванні детермінант і факторів становлення особистісної сфери дитини в ситуації хронічної навчальної неуспішності.

Головні наукові та практичні результати магістерської роботи:

1. Наслідком навчальної неуспішності молодшого школяра є негативний емоційний стан дитини, що надалі може призвести до ранньої шкільної дезадаптації, а потім, по мірі дорослішання дитини, й до соціальної дезадаптації. Зазначені негативні поведінкові прояви будуть зумовлені деформацією особистісного розвитку, зокрема, неадекватною самооцінкою.

2. Вивчення процесів саморегуляції, уваги та здатності до зосередження у молодших школярів з низькою навчальною успішністю дає підставу стверджувати, що зазначені параметри є недостатньо розвинутими у переважній більшості з них (у порівнянні з контрольною групою).

3. Показники розумової працездатності середнього рівня практично в однаковій мірі спостерігаються у дітей як з високою, так і з низькою навчальною успішністю. Стосовно низького рівня розумової працездатності, слід зазначити, що отримані результати підтверджують вже виявлену тенденцію тісного зв'язку цього показника з навчальною успішністю. Важливим фактором зниження розумової працездатності є несприятливі умови організації шкільного середовища та режиму навчання.

4. Важливою складовою позитивного ставлення дитини до навчальної діяльності та прагнення добре вчитись є усвідомлення себе суб'єктом своєї навчальної діяльності. Серед тих дітей, у котрих ще не сформувалось свідоме прийняття позиції учня, переважна більшість є такими, що мають низьку навчальну успішність. Це пояснюється тим, що відсутність усвідомлення себе суб'єктом навчальної діяльності унеможлиблює й формування відповідальності за результати свого навчання, що, в свою чергу, призводить

до зниження наполегливості (мотивації досягнення) й виникнення натомість унікаючої мотивації.

5. Порівняльний аналіз показників самооцінки учнів з високою та низькою навчальною успішністю виявив, що серед дітей з високою навчальною успішністю переважають такі, що мають адекватну самооцінку, і зовсім відсутні діти із заниженою самооцінкою. Серед дітей з низькою навчальною успішністю, навпаки, дуже мало (тільки 5%) таких, що мають адекватну самооцінку, але майже половина має негативний образ "Я". Цей факт, на нашу думку, має важливе значення, оскільки саме через занижену самооцінку учні невпевнені в собі, песимістично налаштовані на результат своєї навчальної діяльності навіть до її початку.

6. Підвищення рівня навчальної успішності молодшого школяра можливо в тому разі, якщо дорослий допоможе йому: подолати стереотипи поведінки, що пов'язані з відчуттям дитиною себе невдахою (не здібним, не здатним тощо); відкинути уявлення про взаємно-однозначну відповідність між низькою самооцінкою та низькою навчальною успішністю, забезпечивши формування адекватної самооцінки дитини; відчутти себе суб'єктом своєї навчальної діяльності. Підвищення рівня самоприйняття дитини треба поєднувати із створенням умов для підвищення результатів навчання. Це потребує спеціально організованої діяльності, що включає такі компоненти, як розвиваюче навчання, система різнобічного оцінювання, позитивно забарвлена атмосфера діалогічного (суб'єкт-суб'єктного) спілкування з дорослим, що здійснює діяльність з навчання дитини.

7. Необхідною складовою оптимізації процесу засвоєння знань слабовстигаючими учнями є підвищення їх розумової працездатності.

Оскільки ступінь активації психічної діяльності, рухливість нервових процесів та інші фізіологічні механізми психічної діяльності щільно пов'язані із станом здоров'я дитини, необхідно брати до уваги фактори, що сприяють функціональному стану школярів, а саме, здійснювати спеціальні заходи, спрямовані на поліпшення стану здоров'я школярів. Для цього

необхідно: виховувати у учнів розуміння того, що здоров'я є найвищою життєвою цінністю та необхідною умовою повноцінного життя; становлення у дітей орієнтації на здоровий спосіб життя; навчати дітей прийомам та методам збереження і поліпшення здоров'я, правильної та безпечної організації своєї діяльності та оточуючого середовища; організувати робочі місця школярів з урахуванням гігієнічних вимог (шкільні меблі, освітлення, провітрювання тощо); забезпечувати харчування в шкільній їдальні та буфеті з урахуванням потреб дитини у вітамінах та поживних речовинах; будувати уроки з включенням елементів поліпшення здоров'я; збільшувати фізичного навантаження школярів шляхом збільшення кількості уроків фізкультури та залучення дітей до спортивних секцій і гуртків; формувати сприятливий психологічний мікроклімат учнівського та педагогічного колективів.

8. Завдяки психокорекційним заходам в експериментальній групі дітей відбулися значні зрушення в їх навчальній успішності. Так, кількість учнів, що мали лише початковий рівень знань, значно зменшилась (з 17 до 4 осіб), а в контрольній групі, навпаки, збільшилась (з 17 до 22 осіб). Серед учнів експериментальної групи з'явилися навіть такі, що вчаться на високому рівні, а ще більше тих, хто вчиться на достатньому та високому рівні (відповідно 2 та 8 осіб). Серед учнів контрольної групи зазначена тенденція виявилась дуже слабо: тільки троє учнів почали вчитися на достатньому рівні.

Аналіз експериментальних показників адекватності самооцінки свідчить, що найбільш значущі зміни відбулися у дітей з експериментальної групи. В чотири рази зменшилась кількість учнів із заниженої самооцінкою, кількість учнів з адекватним ставленням від поодиноких випадків зросла до 60%. У контрольній групі, навпаки, зменшилась кількість дітей із адекватною самооцінкою та збільшилось учнів, що мали занижену самооцінку. Отже, можна дійти висновку, що усвідомлення дитиною своєї суб'єктності дійсно є механізмом, що забезпечує формування адекватної самооцінки, а отже, і позитивного образу "Я".